

Павленко В.В. Іван Франко і місце казки у різнобічному розвитку дітей / В.В. Павленко // Спадщина Івана Франка в контексті української освіти та культури // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, магістрів, студентів, 14-15 листопада 2006 р. / [за редакцією Березок О.С., Власенко О.В., Осадчої З.А.]. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – 250 с. – С. 93–99.

Павленко В.В.,

аспірант

(Житомирський державний університет)

Іван Франко і місце казки у різнобічному розвитку дітей

У статті розглядається вплив казки у формуванні особистості молодшого школяра

Актуальність означеного напрямку пошуку зумовлюється необхідністю утвердження у життєдіяльності дитячої особистості гуманістичних й естетичних почуттів, потреби у пізнанні й освоєнні навколишнього світу, світобаченні та світорозумінні.

Одним із видатних українських представників творення дитячої казки є Іван Франко. У своїх дитячих книжках він яскраво-барвистою, дохідливою, дитячою мовою засвідчує про існування справедливості, барвистої краси, творення добра та інших добродієв. Іван Франко робить геніальний висновок: „Казка вчить дітей замилювання до чесноти”. Життя, - говорив І.Я. Франко, - мені мало всміхалося, а діти були тим весняним сонячним промінням, яке зігрівало моє серце [4; 118].

Загалом Іван Франко в сутності є не лише письменником, а й основоположником науково-педагогічного та методичного розуміння дитячої казки та її гармонійного впливу на юну душу. Таке розуміння Івана Франка заслуговує на використання казки у формуванні особистості молодшого школяра й у сьогоденні.

Складовою частиною суспільно-політичної програми Франка було виховання підростаючого покоління у душі непримиренності до несправедливості. І.Франко вважав, що передусім необхідно перебудувати всю шкільну систему – надати громадського характеру навчанню і вихованню, створити умови для всебічного розвитку здібностей дитини. Освіта має бути доступною для всіх дітей нації. Недопустимою вважав присутність у вихованні будь-яких релігійних, моральних чи суспільних пересудів. Чітко сформулював завдання народної освіти: піднести народ на ту височінь, на яку підносить людину сучасна наука, озброїти широкі маси народу всіма здобутками людської думки [1; 257].

Іван Франко свої педагогічні погляди, тісно пов'язує з художньою творчістю, які знайшли яскраве втілення в його діяльності як дитячого письменника. Починаючи з 1890 р., письменник активно працює в галузі дитячої літератури, розробляючи такі її жанри, як казки, байки, пісні, адресовані юному читачеві, а також оповідання, повісті, поеми, репрезентовані для дітей середнього та старшого віку.

Іван Франко – теоретик і критик дитячої літератури. Він перший в українській літературі звертається у своїх творах до дітей. І.Франко розглядав дитячу літературу, як важливий спосіб формування особистості. Мету виховання бачив у тому, щоб формувати у дитині якості борця та громадянина (в людині повинні бути чиста совість, сила і ясність переконань). Дитяче читання має включати кращі твори рідної та світової літератури.

Письменник розробив ряд умов оформлення дитячої книги: в книзі повинно бути „уявлення живе і ясне”; спосіб вираження короткий, простий і зрозумілий; книга повинна бути простою, розумною, змістовною; контроль за дитячим читанням (дитині давати ту книгу, яка буде зрозумілою для її читання).

Він також теоретично обґрунтував значення казки в розвитку та вихованні дітей, як народної та літературної: „Казка передасть читачеві мудрий та народний погляд на життя”.

Відомо, що молодший шкільний вік важливий період у житті дитини, коли активно розвиваються інтереси і звички, формується характер і поведінка. Вікові та психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку розглядають І.Д. Бех, Л.І. Божович, М.В. Левківський, А.Л. Люблинська. Автори зазначають, що молодший шкільний вік є сенситивний для розвитку особистості дитини. У сприйманні молодших школярів відбивається цілеспрямоване довільне спостереження за об'єктом, підпорядковується поставленій меті. Сприймання пов'язане з емоціями. Дитина сприймає світ через свої почуття, зосереджує увагу на тому, що її збуджує, викликає інтерес. Дитина помічає окремі явища, але не здатна їх поєднати, синтезувати в ціле. У цьому віці здійснюється інтенсивне формування довільного та усвідомленого запам'ятовування, пам'ять набуває яскраво вираженого пізнавального характеру [3;194].

Враховуючи вікові особливості розвитку дитини, починати її виховання варто із створення духу гри, з живої казки, щоб розвивати фантазію, творчість і живу спостережливість дитини. Саме гра і казка стануть на перших порах, добрими і надійними помічниками в нелегкій справі, у гармонійному розвитку особистості молодшого школяра.

У зв'язку з цим В.Сухомлинський зазначав, що в школі має створюватися інтелектуальний фон, який забезпечується не лише суто пізнавальними формами діяльності (лабораторні заняття, уроки, пізнавальні екскурсії), але й за своїм змістом формувати у молодших школярів необхідні поняття, знання і т.д.

У психологічному плані новонароджена дитина - це особистість, у якій є паростки свідомості, мовлення, мислення, морального відчуття. З роками під впливом зовнішнього соціального оточення та виховання особистість дитини розвивається до тих пір, поки дитина не стає дорослою. Саме процес розвитку є головним в становленні людини як істоти розумної, соціально вагової і духовної. Яким буде процес і результат зростання, залежить від виховання і навчання.

З перших років життя дитину доцільно вчити насамперед доброти, вмінню осмислювати свої вчинки, розрізняти „що погано і що добре”. Діти, особливо в ранньому віці, майже не сприймають відвертих настанов і повчань. Тому саме

казкою – цим захоплюючим, фантастичним, ігровим жанром найлегше розвивати у дитині високі моральні якості.

Для найменших І.Франко написав казки „Киця” і „Ріпка”. Не випадково в наші дні вірш-казка „Киця” став дитячою пісенькою. У творі багато поетичних зіставлень між життям дитини і киці – головного персонажа цієї казки. Дітей хвилює доля киці, її поведінка. На несправедливе покарання вона реагує так само, як дитина: „Плакала киця на кухні аж її очиці попухли”, за доброту до себе (як і діти) готова віддати найдорожче, що має. У казці І.Франко вживає зменшувальну лексику (киця, лапки, зайчик, рибка, хвостик, очиці), що дуже подобається дітям.

Казка „Ріпка”, в підзаголовку зазначено: „Стара казка, по новому розповів І.Франко”, в основі має народний варіант, від якого оповідач не відходить. Однак він вводить у казку й нові елементи, ритмізує мову, користується римуванням, надає дійовим особам конкретні імена. Якщо народна казка починається традиційним зачином, де згадується в загальному плані безіменні дід, баба та інші персонажі без їх характерних рис, то Франко починає казку так: „Був собі дід Андрушка, а в нього баба Марушка, а в баби дочечка Мінка ...”. Найулюбленіший герой – хлопчик Мирон. З ним діти зустрічаються в багатьох оповіданнях („Малий Мирон”, „Під оборогом”, „Олівець”).

У текстах українських народних казках, за словами С.А. Литвиненка, закладена своєрідна „моральна концепція цінності активного добра”, допомоги знедоленим, чуйності та співчуття. Українські народні казки містять величезні потенційні можливості, щодо виховання особистості школяра.

Казка – улюблений літературний жанр дітей. Самою природою закладено в малюкові прагнення програти якомога більше складних і різноманітних ситуацій дорослого світу, щоб зрозуміти його, знайти і серед складнощів своє місце в житті. І в цьому плані казка – одна з кращих помічників дитини, оскільки вона не лише мудра „брехня”, а завжди ще й гра. Казка для молодших школярів не просто оповідання про фантастичні події, це цілий світ, в якому дитина живе, змагається, протиставляє злу свою добру волю. Слово знаходить в казці реальну форму вираження духовних сил дитини, яка починається в її розказуванні. Дитині

хочеться не лише слухати казку, але й самій розповісти її. У казках Франка діти помічали те, що в реальному житті глибоко було приховане або проявлялося в незрозумілій для них формі. В процесі читання історій про звірів, зокрема у зв'язку з настановами, висловленими автором у „Байці про байку”, а також необтяжливими повчаннями, що звучали інколи в казках, діти задумувались над багатьма питаннями. В маленьких голівках жвавіше працювала думка: „Хіба це відвага, сміливість промовляє у Лисі із казки „Фарбований лис”. Це скоріше хвастощі, а не бажання подвигу. Втікаючи від псів, Лис заховався у бочку з синьою фарбою. Пофарбований лис дуже смішний і кумедний, але свою пригоду він використовує в корисних цілях – оголошує себе царем. Новоспечений „цар” не заслуговує поваги, бо він брехун і кар’єрист. Проте цього не помічають звірі, та ще й з усіх сил намагаються догодити йому. Але найбільше в Лиса лицемірства. Він обіцяв по справедливості судити, а насправді, „хто був дужчим, той кращим, а хто слабшим, то ніколи не вигравав справи. Жили собі звірі під новим царем зовсім так, як і без нього: хто що зловив або знайшов, той їв, а хто не зловив, той був голодним. Кого вбили стрільці, той мусив загинути, а хто втік, той богу дякував, що живе”. Казка викликає думки про те, які бувають царі, і про неминучість розплатити за лицемірство і обман.

У казці „Фарбований лис” письменник вводить картини українського побуту. Говорячи ніби про звірів, казка „однією бровою підморгує до людей”.

Сатирою на панівні класи є казка „Осел і Лев”. Осел здебільшого виступає в народних казках втіленням впертості і дурості. Але у казці Франка легко обдурює Лева – „над усіма звірами царя” і знаходить вихід із скрутного становища. Виходить, що цар Лев дурніший за Осла. Портрет Лева змальовано у гіперболічних рисах („страшний-престрашний”), мова його груба, некультурна, він не говорить, а кричить до Осла. Так Франко в алегоричних образах тварин критикує суспільні відносини.

„Казка –це активна естетична творчість, що охоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю. Вона починається уже з розповіді, вищим етапом є інсценування”, - писав В.Сухомлинський. Учень спочатку стає

слухачем, переходячи потім до активної позиції, стає героєм і в подальшому розповідає його долю. Своєрідна казкова формула чітко пояснює „що буде, коли...”, кожний казковий персонаж в казковому тексті описує реальну людину, певну роль, яку дитина може потім перенести на себе чи в подальшому взяти за основу свого життєвого сценарію. Завдяки казковому тексту школяр переживає певний емоційний стан, працюючи в основному на підсвідомому рівні, що сприяє формуванню певних рис його характеру, розвитку як особистості.

Діти приходили у сюжетах Франкових казок найрізноманітніші вияви життя і самі не помічаючи як вчилися давати їм оцінку. (Ідейно-естетичне спрямування збірки „Коли ще звірі говорили” якнайтісніше пов’язане з завданням, які ставили тодішні демократи перед вихованням, зокрема й моральним. Важливо було прищеплювати дітям трудящих високе почуття власної гідності, нескоримість перед сильними і багатими. Саме такими маленькі кроленята („Королик і ведмідь”), їжак і Рак („Заєць і їжак”, „Лисичка і Рак”) і багато інших персонажів збірки. Через усі казки Франка проходила ідея боротьби між слабкими і сильними, добрими і злими, чесними і підступними, що зумовлювала і відповідні події та їх розвиток, в якій обов’язково звучить перевага добра над злом і торжествує добре начало („Три міхи хитрощів”, „Фарбований Лис”, „Лисичка-черничка”, „Заєць і Ведмідь”, „Вовк, Лисиця і Осел” та ін.).

Сьогодні діти живуть у сучасному світі дещо по-іншому, аніж їх ровесники попередніх поколінь, у світі великої кількості інформації. На дитину спрямовуються такі нові форми як освітні ігри, вони видозмінюють уже функціонуючі, (журнали для дітей) чи включаються зовсім нові форми на телебаченні (реклами, національні інформаційні програми для дітей тощо).

Сучасна дитина приходить до школи з великими потенційними можливостями. Щоб вони перетворилися в реальні сили, важливою постає організація педагогічного процесу, який має не лише навчати, а й розвивати дитячу особистість. Природно, що такий розвиток, зокрема, й засобами дитячої казки неможливий без вміння вчителя дарувати дітям радість, забезпечення дружньої атмосфери в класі, створення радісного соціокультурного середовища.

Творчість І.Франка супроводжує учнів протягом усього шкільного життя. Загалом програма 1-4 класів з української мови до кола читання учнів включає „твори для дітей цієї вікової категорії з кращих надбань української та зарубіжної літератури”, „літературні казки та зарубіжних авторів”. До змісту „читанок” для молодших школярів увійшли твори, що формують різноманітні моральні якості: гуманне ставлення до людей, любов до рідного краю, рідної землі – України; формуються уявлення про сміливість, героїзм, вірність тощо. Наприклад, кількість текстів що дозволяють формувати згадані уявлення, у другому класі становить 18%, а у третьому – 21%. В останні роки, кількість текстів, що дозволяють формувати у молодших школярів уявлення про моральні якості, має тенденції до збільшення. Рівень моральної вихованості молодших школярів багато залежить від рівня усвідомлення ними мотивів вчинків літературних персонажів [2; 169].

Процес становлення дитячої особистості здійснюється не лише у навчально-виховному процесі початкової школи. На нього безпосередньо впливають сім'я, засоби масової інформації, громадські організації, мікросередовище даної дитини. Формування особистості потребує довготривалого, системного педагогічного впливу. Велике значення для духовного здоров'я суспільства має міцна сім'я з її історичними традиціями, моральним багатством. Духовність дітей у сім'ї ґрунтується на рідній мові, культурі, враховує їхні нахили і здібності, світову культуру, загальнолюдські і національні здібності.

Дітям молодшого шкільного віку властиві наслідування й підвищене навіювання. Діти намагаються наслідувати поведінку казкового героя. У цей період життя у формуванні їхнього характеру велику роль відіграє приклад дорослої людини. Засвоєння молодшими школярами норм і правил поведінки відбувається успішно, коли вчитель вказує на конкретні недоліки в їхній поведінці, хвалить учнів за добре їх виконання. Це зміцнює у них впевненість у собі, корегує поведінку. Ось чому ми мріємо сьогодні виховати у наших дітей високу моральну відповідальність. Ми намагаємося залучити їх до всього багатства людської культури й до найскладнішої різноманітності людських

взаємин. Ми намагаємося не лише розкрити перед ними чудовий світ сучасних знань науки, а й закласти в серця й уми наших дітей доброту, гуманність, прагнення до високих ідеалів і здатність до творчості. Внутрішня культура учня обов'язково проявляється в його щоденній зовнішній поведінці. Про це ми, вчителі, не маємо права забувати. Власна наша поведінка, наші вчинки, ставлення одного до одного важать часом більше за будь-які повчальні бесіди з виховання школярів.

Загалом короткий аналіз творчості І.Франка у контексті сьогодення засвідчує, що письменник збагатив дитячу літературу низкою дитячих казок, доступних дітям дошкільного й молодшого віку. Казки Франка друкувалися переважно в дитячому журналі „Дзвінок”. Франко є автором таких загальновідомих казок, як „Лис Микита” (1890), „Киця” (1891), „Лисиця сповідниця” (1891), „Медвідь” (1894), „Лисова пригода” (1894), а також збірка „Коли ще, звірі говорили” (1899), яка містить 20 казок, запозичених і перероблених з фольклору інших народів – російського, німецького, індійського, грецького, сербського. Українському читачеві Франко подарував також віршований переклад М.Сервантеса „Дон-Кіхот”, у його інтерпретації відома арабська сатирична казка „Абу – Касимові капці”

Видатний український письменник Іван Якович Франко своє життя присвятив найпрекраснішому, що може бути, - боротьбі за щастя трудового народу. Ні нужда і хвороба, які не полишали письменника до останніх хвилин життя, ні тюрми, ні ворожість галицької інтелігенції до його революційної діяльності не могли завернути Франка з обраного шляху. „Лиш боротись – значить жить” – таким був девіз його життя. Про що свідчать і його казки та їх педагогічне обґрунтування. Саме таке дозволяє дійти висновку, що культурна людина – це людина, яка вміє керувати своїми емоціями, незалежно від того, яким темпераментом наділила її природа – це завжди гуманна особистість, збагачена всією розмаїтістю існуючих нині у світі зв'язків і взаємин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Левківський М.В. Історія педагогіки. Видання 2-ге, доповнене. Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 376с.
2. Вікова та педагогічна психологія: Навчальний посібник /О.В. Скрипченко, Л.В.Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
3. Теоретико- методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць. – Київ-Житомир: ЖДУ, 2004. – Кн.. 11. – 356 с.
4. Франкова криниця: Вивчення творчості І.Франка в школі: Посібник для вчителя /За редакцією Л.М. Кіліченко. – К.: Рад.шк., 1991. – 288 с.